

Mit kérjünk számon a hóhértól?

Eörsi már nem kommunista, de baloldali maradt

Eörsi Istvánnak az elmúlt tizenöt évben tíz könyve jelent meg. Drámát, verset, publicisztikát ír, műfordítással is foglalkozik. 21 évesen József Attila-díjat kapott, nem sokkal ezután vitába merészelt szállni az akkori kultúrpolitika fejével, Révai Józseffel, hogy megvédje Déri Tibort és Lukács Györgyöt. Igaz, Eörsi is megalkotta versét a nép tanítójához, Rákosi Mátyáshoz, de egyszer azt nyilatkozta: „Tálatok mentséget; meggyőződésből írtam, mint sokan a generációmból.” 1956 után négy évet töltött börtönben. Erről a négy esztendőről szól az „Emlékezés a régi szép időkre” című könyve, amelynek központi gondolata: küzdelem az önismeretért. Az íróval Kerekes András beszélgett.

– Az ön börtönmérményeiből született vers és dráma, most pedig előttünk egy emlékirat. Egyelőre még szamizdatban. Az írás próbatételre gondolva: 1956-ról mit nehezebb írni, drámát vagy emlékiratot?

Emlékezés a régi szép időkre

– Drámát általában véve nagyon nehéz írni, alig néhány embernek sikerült az utolsó kétezer évben. 1956-ról vagy bármilyen másról is roppant nehéz drámát írni. 1956-ról, ha pusztán a témát tekintjük, nehezebb emlékiratot írni, mert a drámában tetszés szerint vegyíthetem a fikciót a valósággal. A közvetlen valósággal viszont – ha az ember ennyi év után, vagy mondjuk, három évtized után visszalátogat egykori életébe, valójában halottak birodalmába látogat. Ez mindig nagyon nehéz vállalkozás és állandóan szembe kell nézni a túlélők érzékenységével. Szóval, a halottak közé tett látogatás olyan mértékben nehezemre esett, hogy éveken át húztam-halogattam is ennek a könyvnek a megírását. Amikor aztán nagyon rám szóltak ezek a halottak, hogy most már ők föllázadnak, úgy éreztem, ez az utolsó pillanat. Akkor láttam neki.

Talán azért éreztem, hogy ez utolsó pillanat, mert az a rendszer, amelyet Kádár nevével szoktak fémjelezni, erre a 86-os időre (amikor elkezdtem az írást) mutatkozott meg a korábbiaknál egyértelműbben. Addigra ugyanis világosan kitesztett, hogy a határtalan biztonság és erő csak látszólagos, róla a vakolat lehullt valamiképpen, és már előttünk mögüle a rettenetes repedések. Amikor egy rendszer – most nem társadalmi rendszerrel, hanem a Kádár nevével fémjelzett szisztémáról beszélek – a vége felé közeledik, különösen izgalmassá válik a genezise. Főként akkor, ha meggondoljuk, hogy ennek a rendszernek a legnagyobb, legfantasztikusabb teljesítménye a kollektív amnézia, a kollektív felejtés előidézése volt. Ilyen körülmények közt nemcsak időszzerű, hanem szinte írói kötelesség is, felidézni a kezdeteket.

– Azt hiszem, elég nehéz ebben a témában pártatlannak lenni. Akár a Körtársaság téri eseményekre gondol az ember, akár arra a nemrég

napvilágra került esetre, mely szerint 1956 után halálra ítélték egy 15 éves fiút is, Mansfeld Pétert. Pontosabban, megvárták, míg 18 éves lett, és csak aztán végezték ki. Erre én nem találok szavakat, de nem is akarok. Az ön könyve sincs gyötrelmes példák nélkül, de az egészben mégis méltóság teljes visszafogottság, szellemi fölény árad. Elszámolásról beszél benne, és nem leszámolásról. Ha mégis van valamilyen leszámolás a könyvében, akkor az az illúziókkal való leszámolás

– Feltétlenül. Az egész kötet szembenézés boldogult úrfi korommal.

– Még a cím is erre utal: Emlékezés a régi szép időkre...

– Ezt a címet egyébként többen túl viccesnek találták. Hát valóban ironikusnak szántam, de „szép idő”-nek tartottam azokat az esztendőket egy szempontból: megmentettek a konzolidáció első éveinek megaláztatásaitól. Mindattól, amit a kinti „szegény lecsukhatók” – hogy most egy börtönversenyt idéztem – egytől egyig nagyon megszenvedtek. Én a börtönbe mint „igaz kommunista” mentem. Az volt a meggyőződésem, hogy én vagyok az igaz kommunista, és akik lecsuktak, azok az árulók. Írtam 51–52-ben néhány olyan verset Rákosiról meg Sztálinról, amely alapján nekem vezekelnem kellett, tehát joggal csuktak le.

Most, hogy harminc év múlva visszagondolok minderre, tudom: végig az a törekvés vezérelt, hogy megpróbáljam a saját fejlődésemet, utamat organikusnak tekinteni. Nagyon sok embert ismerek, aki tényleg meggyőződéses, őszinte, becsületes kommunista volt és utána – valamilyen furcsa belső kényszertől és kompenzációs vágytól hajtva, abszolút inorganikus módon – olyan nézeteknek és magatartásoknak a szószólója lett, amelyek semmilyen módon normális fejlődésben nem érthetőek meg. Ezt a fajta kompenzációs magatartást, ezt a buzgó antikommunizmust én nagyon károsnak tartom, mégpedig nem ösztársadalmilag, hanem a személyiség szempontjából.

En leszámoltam rengeteg illúziómmal – gondolom a könyv írása is segített ebben –, de továbbra is az a véleményem, hogy a szocialista gondolatkinés, és az utópisztikusnak tartott szocialista eszmék is az emberiség összfejlődésének eredményei. Éppoly ostobaság volna kidobni őket a hajóból, mint ahogyan a sztálinizmus idején kidobták a hajóból a libe-

ralizmus nagy vívmányait, mondjuk az emberi jogokat. Tehát én valóban úgy gondoltam, hogy ennek az organikus fejlődésnek az eredményeképpen azt kell megvizsgálnom magamban: mi az, amit el kell vetnem, mi az, amit megtarthatok. Most már nem vagyok kommunista. Semmiképp sem vagyok az, mégis úgy gondolom, baloldali maradtam. A kérdés most az: milyenek a baloldaliság esélyei egy olyan rendszerben, amely minden baloldaliságot végsőkéig a kompromittált és diszkreditált – és most nemcsak a magyar rendszerről beszélek, hanem az egész kelet-európai komplexusról –, vannak-e még egyáltalán esélyei, s hogyan tudom mindezt magamban továbbvinni.

– Számomra ez a kulcs nemcsak a kor, a közelmúlt, de a jelen megértéséhez is. Az ezekeről vallott fejtegetésekből az olvasó számára kikerkedik a költői kérdés: létezik-e az etikában elévülés?

Azt írja: ha pszichológus volna, a rendszer történetét elfojtásos és kompenzációs periódusokra osztaná. Az nyilvánvaló, hogy most nem elfojtásos szakaszban vagyunk, de talán nem is túlkompenzációban. Mi az ön véleménye: el tudunk-e végre számolni tudatunknak – nemzet-tudatunknak – 1956-ról?

Rettenetes volna a számonkérés

– Először az elévülésről szeretnék beszélni. Az etikában valóban nem létezik elévülés. És erre a könyvben is felhoztam olyan példát, mint Oidipusz király, akinek tíz évvel bűncselekményeinek elkövetése után nyújtják be a számlát, és egy pillanatig se jut eszébe, hogy az elszámolásból kivonja magát. A görögökben még volt etikai érzék, és nem foglalatossázkodtak mentségek gyártásával. Úgy gondolom, hogy – s ezt mint drámaíró vagy mint dráma írást érdeklődő ember mondom – egyáltalán nem lehetne drámát, tragédiát írni, ha abból indulnánk ki, hogy az etikában van elévülés. Káin megölte Abelt, mindez negyvenezer, vagy négyszáz-, vagy nem tudom hány ezer éve történt, de maig érvényes.

Más kérdés azonban a jogi elévülés. Tehát amikor elszámolásról és nem leszámolásról beszélek, arra gondolok, hogy nem tudnék ennek az országnak a számára szörnyűbb dolgot elképzelni, mint azt, ha egy komolyabb fordulat, a pluralista demokrácia létrejötte esetén, előszednénk a gyilkosokat. 1956 után nemcsak Mansfeld Péter esetében, bizonyíthatóan sok esetben olyan embereket akasztottak föl, akiknek „mérvadó száj” amnesztiát ígért. Tehát ország-világ hallotta az amnesztia ígértét. És nemcsak a híres emberekről volt szó, hanem minden fegyveres harcosnak amnesztiát ígértek november tizedike táján. Ha viszont most elkezdzenék a számonkérést a bírakkal, a politikusokkal, és lemennék egészen a hóhérig, az rettenetes volna. Egyrészt azért volna rettenetes, mert az ország megint